



17. YÜZYILDA YAZILMIŞ MENSUR BİR HİKÂYE KÜLLİYATI: HEZÂRFEN HÜSEYİN EFENDİ'NİN CÂMÎ'Ü'L-HİKÂYÂTÎ'L-HİKEMİYYE VE LETÂ'İFÜ'R-RİVÂYÂTÎ'L-İŞRÂKİYYE'Sİ

A Prose Story Collection Written in the 17th Century: Hezârfen Hüseyin Efendi's *Câmî'ü'l-Hikâyâtî'l-Hikemiyye ve Letâ'ifü'r-Rivâyâtî'l-İşrâkiyye*

Halis AYDIN*

Öz

17. yüzyıl Osmanlı tarihinde siyasî, sosyal, ekonomik, kültürel ve askerî alanlarda bir çözülme dönemi olarak adlandırılmaktadır. Devlette durumun böyle olması dönemin kültür ve edebiyatını da etkilemiştir. Nâbî, Nefî ve Sâbit gibi şairler nazım alanında dönemlerine damga vurmuş, farklı tarzların temsilcisi olmuşlardır. Nazım alanında olduğu gibi nesir alanında da önemli değişiklikler söz konusu olmuştur. Nesir geleneğinde önceki yıllarda görülen yükseliş bu dönemde de sürmüştür, eser sayısı ve çeşitlilik artmıştır. Bu dönemde dikkat çeken bir diğer husus ise Nâ'imâ, Kâtip Çelebi, Veysî, Nergisî, Hezârfen Hüseyin Efendi gibi nâsirlere yetişmesidir. Hezârfen Hüseyin Efendi, 17. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden olup hem ansiklopedist hem tarihçi kişiliğe sahip bir devlet adamı olarak göze çarpmaktadır. Kendi döneminde oldukça velûd bir yazar olduğu görülen Hüseyin Efendi, tarihten coğrafyaya, tıptan tasavvufa kadar geniş konular hakkında eserler vermiştir. Bu çalışmada Hezârfen Hüseyin Efendi'nin kaleme almış olduğu ve mensur hikâye özelliği gösteren *Câmî'ü'l-hikâyâtî'l-hikemiyye ve Letâ'ifü'r-rivâyâtî'l-İşrâkiyye* adlı eser tanıtılacaktır. Çalışmada söz konusu eserin şekil, içerik, nüsha tavsifi, hikâyelerin muhtevaları, dil ve anlatım yönünden irdelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hezârfen Hüseyin Efendi, 17. yüzyıl, mensur hikâye, nesir, tercüme.

ABSTRACT

17th century is called a period of dissolution in the political, social, economic, cultural, and military fields in Ottoman history. This situation in the state also affected the culture and literature of the period, and poets such as Nabî, Nefî and Sâbit left their mark on their period in the field of verse and became representatives of different styles. There have been important changes in the field of verse. The prose tradition continued its rise in this period as in previous years, and the number and diversity of

* Dr., Kütahya/Türkiye. E-posta: aydinhalis01@gmail.com. ORCID: 0000-0002-9382-1507.

works increased. Another thing that draws attention in this period is the emergence of writers such as Nâ'imâ, Kâtip Çelebi, Veysî, Nergisî, Hezârfen Hüseyin Efendi. Hezârfen Hüseyin Efendi in one of the important figures of the 17th century and stands out as a statesman who is both an encyclopaedist and a historian. Hüseyin Efendi, who was seen to be a very prolific writer in her time wrote works on a wide range of subjects, from history to geography, from medicine to mysticism. In this study, the work titled *Câmî'ül-hikâyâtîl-hikemiyye ve Letâ'ifü'r-rivâyâtîl-işrâkiyye*, written by Hezârfen Hüseyin Efendi and showing the characteristics of a prose story, will be introduced. The aim of the study is to examine the work in question in terms of form, content, copy description, content of the stories, language and expression.

Keywords: Hezârfen Hüseyin Efendi, 17th century, prose story, prose, translation.

Giriş: 17. Asır Türk Edebiyatı ve Nesri

17. yüzyıl genel olarak Osmanlı devletinin güçlü döneminin sona erdiği ve gerileme döneminin yaşandığı bir yüzyıldır. 16. yüzyılın sonlarında başlayan karışıklıklar, siyasî çekişmeler Türk dünyasının diğer bütün alanlarında da kendini göstermiştir. Bu yüzyılda I. Ahmed ile II. Mustafa'nın saltanat yılları arasında toplam dokuz padişah hüküm sürmüştür. Bu süreçte önceki yüzyıllarda bir gelenek halini almış olan şehzâdelerin sancaklara gönderilerek bilgi ve yönetim tecrübesi olması olayının devam etmemesi, farklı otoritelerin doğmasına yol açmıştır. Bu otoritenin en önde geleni ise valide sultanların devlet yönetimine geçerek güç dengelerini sarsmalarıdır. Bu dönemde yaşanan istikrarsızlığın diğer bir nedeni ise yönetime almış iki vezir-i azamın getirilmiş olmasıdır. Bu durumun ilginç olan tarafı ise bu vezir-i azamların sadece on altısının Türk asıllı olmasıdır (Erkal, 2009: 141).

Osmanlı devleti içerisinde bulunduğu bütün olumsuzluklara rağmen edebiyat, sanat ve bilimde 17. yüzyılda en olgun dönemini yaşamıştır. Klasik edebiyat bu dönemde gelişimini tamamlamış ve yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. İmparatorluk, daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu yüzyılda da bilim adamı, sanatkâr ve şairleri korumaya devam etmiştir. Ayrıca bu dönemde tahta çıkan padişahlardan I. Ahmed "Bahtî", II. Osman "Farisî", mahlasıyla şiiirler kaleme almışlardır.

IV. Murat gibi bir şahsiyet ise Nefî'ye verdiği değer ile ayrıca dikkatleri çekmiştir. Bu arada kendileri de şair olan Şeyhülislâm Yahya Efendi ve Şeyhülislâm Bahayî Efendi şiiirleriyle hem şairlik mesleğine itibar kazandırmışlar, hem de dönem şairlerini himayelerine alarak edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca Nefî, Nâilî, Fehim ve Neşatî yanında yüzyıl

sonlarında kendi adıyla anılan bir ekolün ortaya çıkmasına vesile olan Nâbî gibi şairler bu yüzyıla damga vurmuşlardır (Demirel, 2009: 250).

17. yüzyıl nesir sahasında inşa denilen estetik nesir tarzının en yüksek düzeye ulaştığı bir dönemdir. Bu üslubu benimseyenlerin hemen tamamının kâtiplik mesleğine mensup bürokratlar olması dikkat çekicidir. Dinî eserlerin yanı sıra tarihler, menakıb-nâmeler gibi bazı eserler arasında ise sade bir dille yazılanlar olduğu gibi sanatlı nesir üslubuyla yazılanlarda olmuştur (Mengi, 2000: 179).

Düz yazı alanında Evliya Çelebi, Naimâ, Kâtip Çelebi, Peçevi, Koçi Bey, Nergisî, Veysî gibi nâsirler yetişmiştir. Bu dönemde yetişmiş nâsirlerden birisi de Hezârfen Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi, bu dönemde yetişmiş gerek sarayda gerekse saray dışında önemli hizmetleri olmuş bir devlet adamıdır. Asıl şöhretini her ne kadar kaleme almış olduğu tarih kitapları sayesinde almış olsa da mensur hikâyeye alanında kaleme almış olduğu *Câmî'ül-hikâyâtîl-hikemiyye ve Letâ'ifü'r-rivâyâtîl-işrâkiyye* adlı eser de önemlidir.

Bu çalışmada Hezârfen Hüseyin Efendi tarafında kaleme alınan *Câmî'ül-hikâyâtîl-hikemiyye ve Letâ'ifü'r-rivâyâtîl-işrâkiyye* isimli eserin genel bir tanıtımı yapılacaktır. Çalışmanın giriş bölümünde 17. yüzyılın genel durumu ve nesir hususu ile alakalı olarak kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde müellifin hayatı kısaca anlatılmıştır. Hüseyin Efendi'nin tarih ve diğer konular ile ilgili eserleri çalışmanın kapsamı dışında olduğu için sadece isimleri zikredilmiştir. Üçüncü bölümde eserin yegâne nüshasının tavsifi yapılmış, dördüncü bölümde eser muhteva yönünden irdelenmiştir. Eserin genel şekilsel özellikleri beşinci bölümde kaleme alınmış, külliyatın dil ve anlatım yönünden incelemesi ise son başlıkta kaleme alınmıştır.

1. Hezârfen Hüseyin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri¹

1.1. Hayatı

17. yüzyıl Osmanlı coğrafyasındaki ilk bilginlerden olan Hezârfen Hüseyin Efendi (İlgürel, 1998: 545), Sultan IV. Mehmet Han döneminin mâhir ve fâzıl şahsiyetlerinden biri olup elinden çok iş gelen, bütün fenlere âşinâ anlamındaki "Hezârfen" lakabı ile şöhret bulmuştur (Bayrak, 2002: 174). Hüseyin Efendi'nin bu lakapla anılması farklı ilim dallarından oldukça geniş bir bilgi yelpazesine sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Yurdaydın, 1992: 261). Genel olarak "Hezârfen" lakabını kullanan müellif, ayrıca resim yapan

¹ Çalışmanın bu bölümü Hatice Kübra Tekdemir'in *Hezârfen Hüseyin Efendi Enîsü'l-ârifin ile Câmî'ül-hikâyât Adlı Eserleri Ekseninde Hikâyeciliği* adlı doktora tezinden derlenmiştir.

kişi anlamına gelen “Musavvir” lakabını da kullandığı ve *Silsile-nâme* adlı eserinde de göze çarpmaktadır (Bayram, 1981: 253-258). İştiğal ettiği bütün ilim dallarında her biri ayrı öneme sahip eserler bırakmış ve zamanında Batılı sefirler ve seyyahlarla münasebet tesis edip onların takdirlerini kazanmış bir bilim adamıdır.

Doğum tarihi net olarak bilinmeyen Hüseyin Efendi İstanköy (Cos) adasında doğmuştur (Babinger 2003: 251). *Târîh-i Umûmî* adlı eserinin mukaddimesinde bulunan “Bu fakîr-i fûrû- mâye ve bu hakîr-i zaîfû'd-dirâyeye Hüseyin İbn Ca'fer el-İstanköyî eş-şehîr bi-Hezârfen” ibâresi ile yine *Târîh-i Devlet-i Rûmiyye* isimli eserinde geçen “Hüseyin bin Ca'fer el-İstanköyî eş-Şehîr Hezârfen” kaydından baba isminin Cafer olduğu anlaşılan (İlgürel, 1998: 5) Hezârfen Hüseyin Efendi, tahsilini devrinin mutâd usûllerine göre memleketi olan İstanköy'de ikmâl etmiş ve genç yaşta İstanbul'a gelerek tahsilini tamamlamıştır (Saraç, 2016: 249).

Eğitimi İstanbul'da tamamladıktan sonra bir süre devlet hizmetinde görev alan Hezârfen Hüseyin Efendi sonraları kendisini kitap telifine ve araştırmaya vermiştir. Avrupalı seyyahlar tarafından yüksek bilgili ve herkesi hazinelerinden faydalandıran birisi olarak nitelendirilen Hezârfen Hüseyin Efendi; Latince, Grekçe ve İbranice bilmesi sayesinde Grek, Bizans ve Roma Tarihleri üzerinde çalışmalar yapmıştır (Öztürk, 2015: 129; Tokat 2012: 110).

Hezârfen Hüseyin Efendi; Sultan IV. Mehmed, Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa, İbrahim Paşa, Vişne-zâde İzzetî Mehmed Efendi, Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Emin Efendi gibi zamanının yüksek mertebedeki şahsiyetleri ile temasta olan ve bu isimlerin himâye ettiği dönemin entelektüel karakterleri ile bir arada bulunan, 17. yüzyıl Osmanlı ulemasından bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Haremde sipahilik hizmetinde de bulunan Hüseyin Efendi, bir süre sonra *Dîvân-ı Hümâyûn* tercümanı Ali Ufkî Bey'e intisâb etmiştir. Devlet hizmetinde bulunduğu süre içerisinde Fazıl Ahmed Paşa'nın ve Vezir İbrahim Paşa'nın iltifatına mazhar olan Hüseyin Efendi, yabancı ülkelerin elçileriyle yakın ikili ilişkiler kurmak suretiyle Avrupalıların da takdirlerini kazanmıştır (İlgürel, 1998: 5; Öztürk, 2015: 129). Hezârfen Hüseyin Efendi, kısa bir süre IV. Mehmed'e tarih dersi vermiş ve onun hocalığını yapmıştır (İlgürel, 1998: 8).

Hezârfen Hüseyin Efendi, bildiği diller sayesinde Kâtip Çelebi'den sonra Batı kaynaklarından faydalanan ikinci Osmanlı müellifi ve tarihçisidir (İlgürel 1998: 544-546). Bu arada İstanbul'u ziyaret eden Avrupalı bilim adamlarının pek çoğunu tanıma imkânı bulmuştu. Bu bilim adamları arasında en

dikkat çekenler Kont Ferdinand, Marsigli, Demetrius Cantemir, Antoine Galland'ı saymak mümkündür (İlgürel, 1998: 6).

Hezârfen Hüseyin Efendi'nin 17. yüzyılın Osmanlı ilim ve kültür hayatında önemli bir yeri vardır. Hezârfen Hüseyin Efendi'nin çok yönlü kişiliği farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurmasını sağlamış ve tarihçi kişiliğini de desteklemiştir. Tarihî eserlerinde Yunan ve Roma tarihinden, İslam tarihinden, Osmanlı tarihinden bahsetmiş; ayrıca yaşadığı dönemin tarihî ve siyasî olaylarını da kaleme almıştır (Tokat, 2012: 8).

İstanbul'da ölen Hezârfen Hüseyin Efendi'nin ölüm tarihi bazı kaynaklarda 1103/1691 (Babinger 2003: 251; Lewis 1962: 121; Yurdaydın 1992: 134), bazı kaynaklarda ise 1089/1679 (Saraç, 2016: 243) olarak geçmektedir. İsmi geçen kaynakların hiçbirinde mezarının yeri hakkında bilgi yoktur.

1.2. Eserleri

17. yüzyıl Osmanlı devletinin ihtişamlı günlerini geride bıraktığı ve artık devletin gerileme dönemine girdiği bir dönemdir. Devletin zayıfladığı böyle bir dönemde Evliya Çelebi, Peçevî, Na'imâ, Koçi Bey, Hezârfen Hüseyin Efendi gibi önemli ilim ve fikir adamları ortaya çıkmıştır. İsmi anılanlar arasında yer alan Hezârfen Hüseyin Efendi, çeşitli konularda ve ilim dallarında bilgi sahibi olan bir devlet adamıdır. Tasavvuf, coğrafya, tarih, tıp ve devlet teşkilatı gibi alanlarda önemli eserler ortaya koymuş velûd bir yazardır.

Hüseyin Efendi'nin kaleme aldığı eserleri şöyle sıralamak mümkündür: Tenkîhü't-tevârih-i Mülûk (bk. Nas, 2019), Telhîsu'l-beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osman (bk. İlgürel, 1988), Şerh-i Lem'atü'n-nûrâniyye fî Evrâdi'r-rabbâniyye, Muhtasar Târih-i Umûmî, Telhisü'l-beyân fî Tahlisi'l-büldân (bk. Lokmacı, 2019), Tercüme-i Lügât-ı Hindi (bk. Şaş, 2023), Târih-i Devlet-i Rûmiyye, Takvîmü't-tevârih Zeyli, Lisânü'l-etibbâ fî Lügâti'l-edviye (bk. Kaya, 2020), Tuhfetü'l-Erbi'n-nâfia li'r-rûhânî ve't-tabîb (bk. Tokat, 2012), Enîsü'l-ârifin ve Mürşidü's-sâlikîn (bk. Tekdemir, 2022), Fihri-sü'l-evrâm, Mehâsinü'l-keâm ve'l-hikem fî Şerhi İsmillâhi'l-a'zam.

Câmi'ül-hikâyâtî'l-hikemiyye ve Letâ'ifü'r-rivâyâtî'l-işrâkiyye, Hezârfen Hüseyin Efendi tarafından tertip edilmiş mensur bir hikâye külliyyatıdır. Eser, klasik Türk edebiyatı mensur hikâye sistematığı dâhilinde kaleme alınmıştır. Yani eser besmele ile başlamış, ardından Allah'a, peygambere ve ashabına övgü ile devam etmiştir. Hezârfen Hüseyin Efendi, eserin hemen giriş kısmında eseri hangi sebeplerle meydana getirdiğini uzun uzun açıklar.

Ammû ba'd zamîr-i sâ'ir ihvân-ı vefâ ve hullân-ı safâ ve ashâb-ı fehm ü iz'âna mestûr u mahfî degüldür ki istimâ'-ı hikâyet-i 'acîbe

ve itlâ'-ı rivâyât-ı bedî'a vü garîbe bâ'is-i tahsîl-i sermâye-i hikmet ve sebab-i tekmîl-i pîrâye-i 'ibret ve mücib-i tefrîh u meserret olduğunda aslâ reyb ü gümân yokdur. Ol ecilden bu 'abd-i fakîr kesîrû't-taksîr Hezârfen Hüseyin El-fakîr murâd idindüm. Bu mecmû'ayı Câmi'ü'l-hikâyât-ı Hikemiyye ve Letâyifü'r-rivâyât-ı İşrâkiyye ismi ile müsemmâ kıldum. [1b]

2. Nüsha Tavsifi

Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi Nüshası (K.919)

Baş: Hamd u sipâs ve şükr-i bî-kıyâs ol Hâlim ü hallâk ve hakîm-i 'ale'l-ıtlak celle hikmetuhü cenâbına olmak sezâdur ki hazret-i risâlet-penâhına “*Nahnü nakıssu 'aleyke ahsenü'l-kasasi bi-mâ evhaynâ ileyken*”² hitâb-ı müstetâb buyurmuşdur.

Son: Zâg bu fesâne-i tekellüm ve bu terâne-i terennüm itdikden sonra yârân yine fârig u emîn ve mesrûr u mutma'in meskenlerine rucû' itdiler ve yüm'n-i vifâk ve hüsn-i ittifâkları birle 'akd-i musâhabet ü musâdakatleri mübrem ü müstahkem oldı.

Nüsha 39 varak olup her sayfa 38 satır ile 42 satır arasında değişmektedir. Ölçüsü 293x142 mm'dir. Yazı türü taliktir. Kâğıt türü aharlı saman rengi olup yer yer bozulmalar mevcuttur. Bölüm başlıkları, ayet ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazı yoğunluğu fazla olup harekesiz bir metindir.

Eser katalog kayıtlarında 46 varak olarak görülse de 39 varaktan müteşekkildir. Yazma eserin bazı varaklarında açıklamalar mevcuttur. Bu açıklamalar bazen anlatılan hikâyenin devamı olmakla birlikte bazen de hikâye içerisinde geçen spesifik bir kelimenin anlamını içermektedir. Son olarak yazmanın başında eserdeki hikâyelerin isimleri ve hangi sayfada yer aldıklarını gösteren bir fihrist mevcuttur.

3. Câmi'ü'l-Hikâyâti'l-hikemiyye ve Letâ'ifü'r-rivâyâti'l-İşrâkiyye'de Yer Alan Hikâyelerin Muhtevaları

Hik. No	Hikâye Adı	Konu	Baş. ve Bitiş Sayfası
1	Hikâyet-i Hz. Süleymân Aleyhi's-selâm ve Muhavere-i Bûtîmâr	İstişare etme ve mantıklı olmanın önemi.	2a-2b

² “Biz bu *Kur'an*'ı sana vahy etmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz” (Yusuf Sûresi, 3).

2	Bu Hikâyet Oldur ki Zâğlar ile Bûmlar Miyânında Ne Hâdise Vâkı' Oldı ki Kadîmü'l-eyyâmdan ilâ Mebde'ü'l-ân Bu Denlü Bugz u Adâvet ve Nizâ u Cidâl Kâ'imdür	İleriyi düşünmeden yapılan ve konuşulan şeylerin zararları.	3a-3b
3	Hikâyet-i Şehzâde-i Çîn ve Sergüzeşt-i Bağdâd	Siyasi istikrarın devamlılığı için padişahın yapması gereken şeyler.	4a-5b
4	Hikâyet-i Düzd-i Dâna ve Pûzîne-i Nâdân Ki Mihrbân-ı Rây-ı Cihân-ârâyı Keşmîrî	Arkadaş edinirken dikkat edilmesi gereken hususlar.	6a-7a
5	Hikâyet-i Pîr-i Rûşen-zamîr ve Dervîş-i Müsâfir	Padişahlara hizmet etmenin insanlara verdiği mutluluk.	7b-
6	Hikâyet-i Gürbe-i Harîs	Açgözlü kimselerin ölene kadar yaşadıkları rezillikler.	8a-
7	Hikâyet-i Düzd ve Zen-i Bâzergân-ı Zîşt-sûret	İnsanoğlundaki merhamet duygusunun en kötü durumda bile ortaya çıkması.	8a-
8	Hikâyet-i Ol Şahs-ı Dü-mûy Kim Rîşini İki Avretinün Eline Virdi	Birden fazla kişiyle evli olan kişilerin düştükleri trajikomik durumlar.	8b-9a
9	Hikâyet-i Tîz-hûş ve Şerîk-i Hürremdil ve Kâdî-i Rûşen-rây	Hayatını sahtekârlık ile devam ettiren kişilerin akıbeti.	9a-9b
10	Hikâyet-i Gürbe-i Rûz-dârdan Ol Kebk ü Tîhûya Yitişe	Dost sanılan kişilerin en yakındaki düşmanların olduğu.	9b-11b
11	Hikâyet-i Şehzâde-i Savma'a-dâr Ki Meyâmin-i Tevekküli İle Hem Gonce-i Peder Müyesser Oldı ve Hem Kişver-i Eyâleti Mukarrer Oldı	İnsanın başına ne gelirse Allah'tan geldiğini bilmesi ve tevekkül etmesi.	11b-12b
12	Hikâyet-i Mûş-ı Mütlif-i Bî-pâk Ki Telefkârlık ve Şe'âmetiyle Kendüsin Helâk İtdi	Emek çekmeden elde edilen başarı ve gelirin gelip geçici olduğu.	12b-13b
13	Hikâyet-i Zâğ-ı Siyâh-rûy ve Mâr-ı Ejder-kirdâr u Cefâ-cûy	Düşman ile mücadele ederken mantıklı hareket	13b-14a

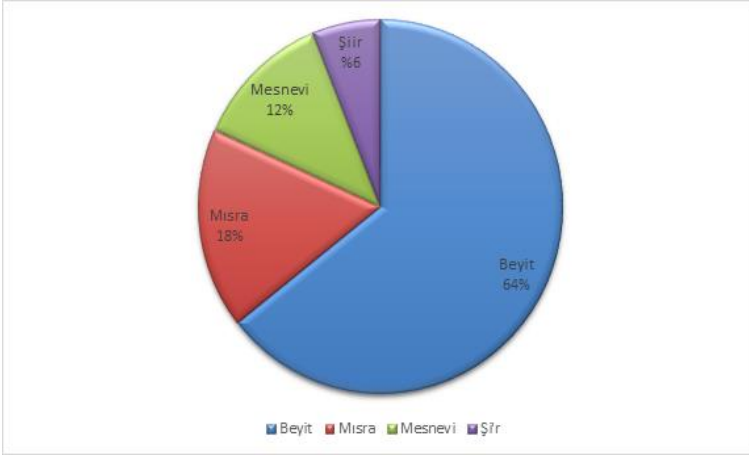
		edilmesi.	
14	Hikâyet-i Keşef ü Gejdüm Ya'nî Kap- lumbaga vü Akreb	Kötü fitratlı mahlûkların huylarından vazgeçe- memesi.	14a-14b
15	Hikâyet-i Bâz-ı Tîz-pervâz ve Horos- ı Bülend-âvâz	Her mahlûkatın yaratılış gereği bir görevinin ol- ması.	14b-15a
16	Hikâyet-i Bâg-bân u Bülbül-i Şeydâ	Allah'ın gücünün her şeye yetebileceği dü- şüncesi.	15a
17	Hikâyet-i Üç Refik-i Hasûd Ki Miyân-ı Reh-güzârda Bir Bedre Zer-i Hâlis Buldılar	Mantıklı sözler söyleme- nin insanı fitne ve kav- gadan uzak tutması.	15b-16a
18	Hikâyet-i Tabîb-i Câhil ve Helâk-i Duhter-i Pâdişah Bâ-Zehr-i Helâhil	Kıskançlık ve çokbilmiş- liğin insana verdiği za- rarlar.	16b-17a
19	Hikâyet-i Bâzergân-ı Endek-mâye Ki Bir Dost-ı Emîn ü Mütedeyyine Sad Men Âhen Vedî'at Kodı ve Gitti	Güven duygusunun önemi ve kaybedildiği takdirde kolay kolay geri kazanılamayacağı.	17a-17b
20	Hikâyet-i Bâz-dâr-ı Gaddâr ve Zen-i Merz-bân-ı Kâm-rân	Yalancı şahitlere hiçbir zaman itibar edilmemesi gerektiği.	17a-19a
21	Hikâyet-i Şütür-süvâr ve Mâr-ı Azîm ve Ef'î-i Cesîm	Güven vermeyen insan- ların sözüne itibar edil- memesi.	19a-21a
22	Hikâyet-i Pîr-i Dihkân ve Şobân-ı Nâ-dân	Emeklerin hiçbir zaman karşılıksız kalmayacağı düşüncesi.	21a-23a
23	Hikâyet-i Zen-i Mekkâre ve Mu'în-i Mukaddim ve Kâdfî-i Mısr	Yalancı ve hilekâr kim- selere aldanılmaması gerektiği.	23a-26a
24	Hikâyet-i Rikâb-dâr Ki Sırrı Pâdişâhı Fâş İtdi ve Dest-i Rûzgâr Ser-i Bî- devletin Tîğ-i Hûn-pâş-ı Bevâr İle Kalem-vâr Tıraş İtdi	Herkese sır verilmemesi gerektiği ve sır saklama- nın önemi.	26a-
25	Hikâyât-ı Dânâ-dil ve Mükâfât-ı Harâmiyân	Kul hakkı yiyenin er ya da geç bedelini ödeyeceği düşüncesi.	26b-27a

26	Hikâyet-i Pîre-zen ve Duhter-i Mehistî-i Sâhib-cemâl	İnsanoğlunun kendine olan düşkünlüğü.	27a-27b
27	Mesel	Güçlünün zayıfa karşı üstünlüğü.	27b-28b
28	Hikâyet-i Sûfî-i Sâfî ve Dervîş-i Halvâyî	İnsanların dünya hayatına kendini kaptırması.	28b-29a
29	Hikâyet-i H'âce-i Hasûd ki Âhara Zarar Yitişdürmek Kasdıyla Kendüyi Gulâmına Katl İtdürdi	Haset insanın hem dünyada hem ahirette kötü bir yaşantı süreceği.	29a-29b
30	Hikâyet-i Pâdişâh-ı Kerîmü'sşân ve Tedbîr-i Vezîr-i İsbet-pezîr	Mantıklı hareket eden kişinin her şeyin üstesinden geleceği düşüncesi.	30a-30b
31	Hikâyet-i Şehzâde Ki Sohbet-i Kefş-ger Vâsıtasıyla Gill-i Zell-i Ubudiyete Düşdi ve Muvâsenet-i Cevheriden Ser-hadd-i Vâdî-i Helâke Yetişdi	Genç insanlar için en büyük zenginliğin yiğitlik, güç ve sadakat olduğu düşüncesi.	30b-33a
32	Hikâyet-i Haccâc bin Yûsuf ve Hâcib-i Râz-dâr	Karakteri ve ahlaki bozuk kimselerle yola çıkılmayacağı düşüncesi.	33a-35a
33	Hikâyet-i Marîz-i Za'îf ve Tabîb-i Zarîf	Dua ve teslimiyetin önemi.	35a-36a
34	Hikâyet-i Melik Dirhem bin Nâsir ve Leys-i Sistânî	Kendisine iyilik yapan kimseye ihanet edilmesi gerektiği.	36a-36b
35	Hikâyet-i Dînâriye ki Ser-güzeşt-i Zîrek Nâm Mûş-ı Tîz-hûş-ı Hindî ve Muhâvere-i Keşef ve Zâg-ı Keşmîrî	Fazla hırs ve tamahkâr olmanın kişiye verdiği zararlar.	37a-39a

Tablo 1. Kitapta Yer Alan Hikâyeler ve Muhtevaları

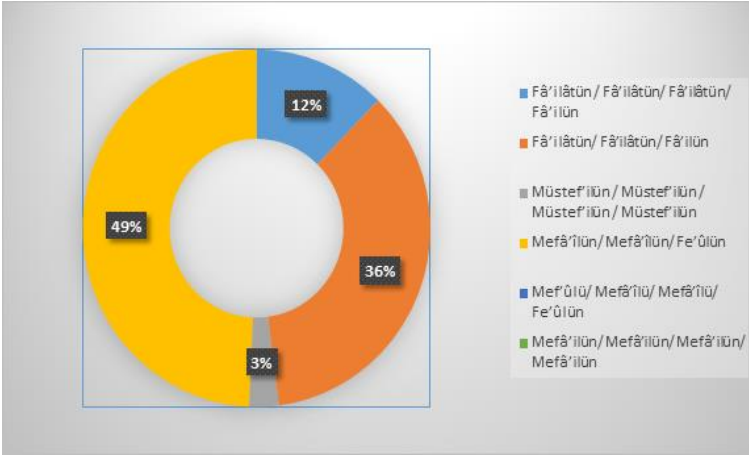
4. Şekil Özellikleri

Hezarfen Hüseyin Efendi tarafından kaleme alınan *Câmî'ül-hikâyâtîl-hikemiyye ve Letâ'ifür-rivâyâtîl-işrâkiyye* adlı eser içerisinde çeşitli vezin ve nazım biçimleri mevcuttur. Mensur hikâye olarak kaleme alınan bu eserde bağlama dayalı olarak beyit, şiir, mesnevi, mısra başlıkları altında manzum metinler yer alır. Hikâyenin bağlamına uygun olarak yazılan bu manzumeler Arapça, Farsça ve Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Manzum parçaların sayıca dağılımı şu şekildedir:



Şekil 1. Eserde Yer Alan Manzumelerin Yüzdelik Dağılımı

Eserde 115 adet manzum şiir bulunmaktadır. Bunların 74 tanesi beyit, 20 tanesi mısra, 7 tanesi şiir ve 14 mesneviden oluşmaktadır. Diğer yandan eserde aruzun çeşitli kalıpları kullanılmıştır. Kullanılan vezinlerin sayısal oranları şu şekildedir:



Şekil 2. Eserde Yer Alan Vezinlerin Yüzdelik Dağılımı

Eser içerisinde yer alan 86 şiirde aruz vezninin bazı kalıpları kullanılmıştır. Eserde; Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün 9, Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün 26, Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün 2, Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Fe'ülün 36, Mef'ülü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fe'ülün 12, Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün 1 defa kullanılmıştır.

Eser içerisinde kullanılan aruz vezinlerine bakıldığında Hezec bahrinin daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Eserdeki şiirler 3 farklı bahirdeki 6 vezinden oluşmaktadır. Şiirlerin 36 tanesi Hezec bahrinin Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/

Fe'ülün kalıbıyla nazmedilmiştir. Bu da toplama bakıldığında bütün vezinlerin %49'u etmektedir. Daha sonra sırasıyla 26 tane Remel bahrinin Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün kalıbını, 12 tane Hezec bahrinin Mef'ülü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fe'ülün kalıbını, 9 tane Remel bahrinin Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün kalıbını, 2 tane Recez bahrinin Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün kalıbını 2 tane ve son olarak da Hezec bahrinin Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün kalıbını 1 defa kullanmıştır.

5. Dil ve Anlatım

Klasik Türk edebiyatı dairesinde kaleme alınmış eserlerin mukaddime ya da dibâce kısımlarında sanatçının gayesi dile olan hâkimiyetini ve sanatını göstermek olduğu için bu bölümlerde süslü bir anlatım tercih edilir (Bül-bül, 2011: 40). Eserde bu gelenek değişmemiş ve eserin dibâcesinde sanatlı bir anlatım tercih edilmiştir.

Hamd u sipâs ve şükr-i bî-kıyâs ol Hâlim ü hallâk ve hakîm-i 'ale'l-ıtlak celle hikmetuhü cenâbına olmak sezâdur ki hazret-i risâlet-penâhına “*Nahnü nakıssu 'aleyke ahsenü'l-kasasi bi-mâ evhaynâ ileyken*”³ hitâb-ı müstetâb buyurmuşdur ve salât u selâm dürûd-ı miskiyyü'l-hitâm ol mihr-i âsmân-ı nübüvvet ve sâkin-i sadr-ı eyvân-ı risâlet hazretlerinin mirkad-i enverlerine îsâr ve ravza-i mu'attarlarına nisâr olunur ki ahbâr u esmâr ümem-i sâlifeyi zebân-ı mu'ciz-beyânla ashâb-ı 'izâma takrîr ve edâ-yı belâgat-nişânla ahbâb-ı kirâma hikâyet ü tahbîr idüp ol emsâl ü kısas 'âmme-i ümmete müstevcib vüsûl-i hisas vâkı' olmuşdur ve hezâr gül-deste-i selâm âl-i 'izâm ve ashâb-ı kirâmın üzerine olsun ki her biri iklim-i vilâyetün imâm u hüsrevi ve mülk-i hidâyetün rehberi ve reh-revidür rıdvânüllâhi 'aleyhim ecma'în. [1b]

Müellifin kendini tanıttığı bölümlerde de dil sanatlı bir özellik göstermektedir. Müellif bu bölümde eserin neden bu ismi taşıdığını ve eseri okuyanlardan dua beklediğini ifade etmektedir.

Ammû ba'd zamîr-i sâ'ir ihvân-ı vefâ ve hullân-ı safâ ve ashâb-ı fehm ü iz'âna mestûr u mahfî degüldür ki istimâ'-ı hikâyet-i 'acîbe ve itlâ'-ı rivâyât-ı bedi'a vü garîbe bâ'is-i tahsîl-i sermâye-i hikmet ve sebep-i tekmîl-i pîrâye-i 'ibret ve mûcib-i tefrîh u meserret olduğunda aslâ reyb ü gümân yoktur. Ol ecilden bu 'abd-i fakîr kesîrüt-taksîr Hezârfen Hüseyin El-fakîr murâd idindüm. Bu

³ Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz (Yusuf Suresi, 3)

mecmû'ayı Câmî'ül-hikâyât-ı Hikemiyye ve Letâyifü'r-rivâyât-ı işrâkiyye ismi ile müsemma kıldum. [1b]

Klasik Türk edebiyatındaki mesnevi yazarlarının monotonluğu kırmak için zaman zaman tegazüllere yer verdiği gibi mensur hikâyelerde de müellif, araya girerek hikâyeyi okuyanı ve dinleyenleri dinlendirmek için araya manzum parçacıklar serpiştirir. *Câmî'ül-hikâyât*'ta da bu durum söz konusudur. Eser içerisinde yer alan bu manzumelerin bazen Arapça bazen de Farsça olarak kaleme alındıkları görülmüştür. Manzum kısımlar hikâye içerisinde beyt, nazm, şiir, mısra, mesnevi gibi başlıklar altında ifade edilmiştir. *Câmî'ül-hikâyâtî'l-hikemiyye ve Letâ'ifü'r-rivâyâtî'l-ışrâkiyye* mensur hikâye özelliği taşıyan bir eserdir. Fakat manzum parçacıklar bu eserin anlatımı ve üslubunda tamamlayıcı bir özellik olarak dikkat çekmektedir.

Her gâh ki efser-i şâhî anun ser-i nâ-mübârekine müyesser ola bî-şübhe sipîhr-i sitîze-kâr seng-i idbârla anı seng-sâr itse gerek ve her zemân ki pâye-i taht-ı Süleymânî anun kadem-i şûmiyla hem-sâr ola. Felek-i esîr gâyet-i te'essürinden anun ferakına âteş-i bevâr nisâr itse gerek çün anun cevheri nâ-pâk ve aslı nâ-kâbildür. Size anun terbiyyetinde zahmet-i beyhûdeden gayrı ne hâsıldur? Beyt:

Gevher-i pâk gerekdür kim ola kâbil-i feyz
Yohsa her seng ü hazef la'l-i Badehşân olmaz [3b]

Hikâyede anlatılan tüm düşüncenin bir beyit hâlinde toparlanması sık karşılaşılan bir anlatım özelliğidir.

Bu meselden bu fâ'ide hâsil oldu ki merd-i 'âkil ebvâb-ı mahabbet ü meveddeti erbâb-ı dâniş ü ma'rifete açmak gerekdür ve sohbet-i dost-ı câhilden fersah-be-fersah kaçmak gerekdür, dimişlerdür. Beyt:

'Akılsuz dost düşmenden beterdür
'Akılsuz dostdan düşmen ne vardur [7b]

Klasik Türk edebiyatı mensur hikâyeleri içerisinde Arapça ayet, hadis ve dualara yer verilmektedir Metin içerisinde kullanılan bu ifadeler, sözü hem süslemekte hem de anlatılan şeyin inandırıcılığını artırmaktadır (Aydın, 2022: 49).

Bu cümle 'uyûbla cemâl-i rûz-ı cihân-efrûzdan ki "Ve ce'alna'n-nehâra ma'âşâ⁴" hükmince mûcib-i ser-mâye-i bâzâr-ı

⁴ Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık (Nebe Suresi, 11).

ma'îşetdür mahcûb kılmışdur ve nûr-ı âfîtâb-ı 'âlem-tâbdan ki "Ve ce'alnâ sirâcen vehhâce⁵" pervânesiyle çerâg-ı encümen-i cihândur ve şem'-i şebistân ki mekân-ı kevn ü mekândur mahrûm u mehcûr olmuştur [3a].

"Ey yâr, bilmez misin ki "İnne arzâ'llâhi vâsi'atün.⁶" 'Arsa-i zemînün ziyâde vüs'ati vardır. Menşûr "Sîrû fi'l-arzi⁷" mihnet-zedegân-ı rûzgâr içün ser-mâye-i kâr-dur [33a].

Eserde "ahbârda gelmişdür", "böyle rivâyet iderler ki", "dâstânı budur", "rivâyet iderler ki", "ekâbir buyurmuşlardır ki", "meseli budur" gibi ifadelerden sonra anlatılan hikâye ya da olaylarda sanatlı anlatıma rastlanmaktadır. Bu kısımlarda amaç anlatılmak istenen olay ya da durumun en kısa yoldan okuyucuya aktarılmasıdır (Bülbül, 2011: 42).

Rivâyet iderler ki bir şahsun bir gürbesi var idi. Her gün tu'me vü lokmadan ol mikdâr vazîfe ki anun âteş-i cû'in teskîn ider idi ana mukarrer kılmışdı [8a].

Dâstânı budur, iki şerîk var idi biri 'âkîl ve birisi gâfil. Biri fart-ı zekâ vü kemâl-i fehm ü dehâda bir mertebe idi ki sihr ü tedbîr ve mekr ü tezvîrle âbı cereyândan ve murgı tayerândan kor idi [9a].

Eserde müellif sık sık tanık göstererek söylediklerine ilmî ve dinî dayanaklar sağlamaktadır. Metin içerisinde "hükemâ'-i hikmet-me'âb buyurmuşlardır", "hükemâ buyurmuşlardır", "ulemâ-yı fazîlet-nisâb buyurmuşlardır", "ulemâ'-i hikmet-intisâb buyurmuşlardır" ifadeleriyle söylemek istediğini tartışmasız hale getirmeyi amaçlamıştır.

Ekâbir-i hükemâ buyurmuşlardır ki kec-mizâcdan hergiz istikâmet gelmez ve bed-tînet ü zişt-sîret teklîf ü tekellûf ile sûtûde-hûy u pâkîze-haslet olmaz [14a].

Hükemâ'-i hikmet-me'âb buyurmuşlardır ki egerçi hîç kimesne bî-sadık olmak lâyıq degüldür [6a].

Eserde dikkat çeken diğer bir anlatım özelliği ise tasvirlerin olmasıdır. Anlatmak istediği bir konuyu en ince detaylarına kadar vermeye çalışan müellif bahsettiği konuda detaylardan kaçmamaya gayret etmiştir (Tombak, 2017: 36). Bu durum eserin anlatımında önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵ Alev alev yanan aydınlatıcı ve ısıtıcı bir kandil yarattık (Nebe Suresi, 13).

⁶ Allah'ın (yaratmış olduğu) yeryüzü genişdir.

⁷ De ki: Yeryüzünde dolaşın (Ankebût Suresi 20, Rûm Suresi 42, En'âm Suresi 11).

Tasviri bir anlatım biçimi olarak eserlerinde çok başarılı bir şekilde uygulayan bazı müellifler diğer edebî türlere nazaran daha etkili ve daha akıcı olarak okuyucuya/dinleyiciye sunmuştur. Karakterlerin mizacına, fizyolojisine; çevreye zaman odaklı geçmiş ve geleceğe dönük anlatım aşamalarında kelimelerin öyle itinayla seçildiği görülür ki söz konusu kahramanın kelimelerle resminin yapıldığı izlenimi uyanmaktadır (Baran, 2021: 34). Hikâye içerisinde Çin padişahının tasvir edildiği sahne oldukça canlı ve dikkat çekicidir.

Rivâyet iderler ki dârü'l-mülk-i Çîn'de pâdişâh-ı 'adl-âyîn var idi. Rî'âyet-i kavânîn-i 'adaletde Cemşîd-vâr câm-ı cihân-nümâ-yı 'aklı âyîne-i sevânih-i umûr itmiş idi ve İskender-sıfat çeşme-i âb-ı hayât-ı nasfete tâlib olup zalâm-ı zulmi rûy-ı cihândan dûr itmiş idi. Anun bir püser-i melek-manzarı ve bir ferzend-i zîbâ-peykeri vardı ki kemend-i lutf u ikrâmla kulûb-ı enâmı şîkâr itmişti [4b].

Hikâye içerisinde yer alan bu tasvirde sıfatların bolca kullanıldığı görülmektedir. Sıfatların bolca kullanılması anlatılacak olan şeyin niteliklerini ortaya koymanın önemini okuyucunun zihninde uyandırmaktan daha önemli olduğunu ispatlar niteliktedir.

Eserde bir paragrafta anlatılan tüm düşüncenin bir veya birkaç beyit etrafında toparlanması sık karşılaşılan bir anlatım özelliğidir. “Hikâyet-i Bâz-dâr-ı Gaddâr ve Zen-i Merz-bân-ı Kâm-rân” hikâyesinde hikâyenin baş kahramanı olan tabip hakkında uzunca bir giriş yapılmış ve ardından pasajda anlatılanlar bir beyitte ifade edilmiştir.

Bu merz-bânun bir hâtunı varidi ki hüsn ü letâfetde âfet-i cân ve lutf u melâhatde fitne-i devrân idi. Lebi âb-ı hayât gibi nûşîn, deheni şerbet-i nebât gibi şîrîn, dîdesi çeşm-i nergis gibi bî-hâb, turresi ca'd-ı sünbül gibi pür-tâb idi. Beyt:

Yüzi san âteş idi 'ârızı âb

Fürûzân idi gûyâ mâh u meh-tâb [18a]

Sonuç

17. yüzyıl hem Osmanlı hem de klasik Türk edebiyatı açısından kritik bir dönem taşımaktadır. En başından beri tüm dünyaya hükmeden Osmanlı, bu dönemde duraklama dönemine girmiş ve devletin bütün kurumları ciddi sıkıntılar içine düşmüştür. Bu dönemde yetişen nâsirlerden olan Koçi Bey, Peçevî, Katip Çelebi gibi devlet adamları devletin düştüğü bu müşkül durumdan kurtulması için araştırmalar yapmış risaleler yazmışlardır. Bu yüzyılda göze çarpan bir diğer şahsiyet de Hezârfen Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi, iyi bir eğitim almış tarihçi bir devlet adamıdır. Ona asıl şöhretini ka-

zandıran husus yazmış olduğu tarih kitapları olsa da *Câmî'ül-hikâyât'l-hikemiyye ve Letâ'ifü'r-rivâyât'l-işrâkiyye* adlı mensur eseri de oldukça önemlidir. Yapılan bu çalışmada eser kısaca tanıtılmış ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır. *Hümâyûn-nâme*'nin bir muhtasarı olduğu tespit edilen eser, hikâyelerin tertiplenmesi, kurgulanması yönünden kusursuz olduğu ve külliyyatın hemen başında yer alan tabloda hikâyelerin sıralandığı tespit edilmiştir. Eser içerisindeki nazım şekillerinin çeşitlilik arz ettiği görülmüştür. Sözlü bir anlatım tarzıyla kaleme alınan eserde sanat kaygısı güdülmeksizin beyit, şiir, mesnevi ve kıt'a gibi manzumeler tespit edilmiştir. Külliyyatın genelinde söz konusu manzumelerin vezinsel dağılımı % 12 Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, %36 Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, %3 Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün, %49 Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün şeklinde dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür. Hezârfen Hüseyin Efendi tarafından tertiplenen bu hikâye külliyyatında kullanılan dil kendi dönemine göre sade denilebilecek düzeyde olup yer yer Arapça ve Farsça ifadelerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca müellifin anlatıma canlılık ve renklilik kazandırmak adına yer yer deyim, atasözü, manzume ve ayetlere de başvurduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Aydın, Halis (2022). *Celâl-zâde Sâlih Çelebi'nin Kıssa-i Firûz Şâh Tercümesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Doktora Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Babinger, Franz (2003). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Baran, Erdal (2021). "Peyami Safa'nın Romanlarında Bir Anlatım Biçimi Olarak Betimlemenin Rolü". *Hars Akademi*, 4(2): 32-50.
- Bayrak, Orhan (2002). *Osmanlı Tarih Yazarları*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Bayram, Sadi (1981). "Musavvir Hüseyin Tarafından Minyatürleri Yapılan ve Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Muhafaza Edilen Silsile-nâme". *Vakıflar Dergisi*, 13: 253-338.
- Bülbül, Tuncay (2011a). *Mensur Bir Hikâye: Târîh-i Mısır-ı Cedîd (İnceleme-Metin)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Bülbül, Tuncay (2011b). *İsmail b. Ali, Câmî'ül-Hikâyât (İnceleme-Metin)*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Demirel, Şener (2009). “XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî-Hikemî Tarz-Mahallileşme”. *Turkish Studies*, 4(2): 246-273.
- Erkal, Abdülkadir (2009). *17. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası*. Sivas: Birleşik Kitap Dağıtım.
- Hezârfen Hüseyin Efendi. *Câmî'ül-Hikâyât'l-Hikemiyye ve Letâ'ifü'r-Rivâyât'l-İşrâkiyye*. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi Nüshası (K. 919).
- İlgürel, Sevim (1998). *Hezârfen Hüseyin Efendi (Telhîsü'l-beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya, Fatih (2020). *Lisânü'l-etibbâ (Tabiplerin Dili)*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Lewis, Bernard (1962). “The Use by Muslims Historians of Non-Muslims Sources”. *Historian of the Middle East*. Eds. Lewis, Bernard & P. M. Holt. London: Oxford University Press, 186-187.
- Lokmacı, Süleyman (2019). *Telhîsü'l-beyân fî Tahlisü'l-büldan*. Ankara: Fenomen Yayıncılık.
- Mengi, Mine (2000). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nas, Ahmet (2019). *Hezârfen Hüseyin Efendi'nin Tenkîhü't Tevârih-i Mülûk İsimli Eserinin Tahlili ve Metin Tenkidi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzincan: Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, Nuran (2015). *Osmanlı Tarihçileri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Saraç, Yekta (2016). *Osmanlı Müellifleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Şaş, Ali Kemal (2023). *Hezârfen Hüseyin Efendi Kitâb-ı Lügât-ı Hindi (Tercüme-i Lügât-ı Hindî)*. Çanakkale: Paradigma Yayınevi.
- Tekdemir, Hatice Kübra (2022). *Hezârfen Hüseyin Efendi Enîsü'l-ârifîn ile Câmî'ül-hikâyât Adlı Eserleri Ekseninde Hikâyeciliği*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokat, Feyza (2012). *Hezârfen Hüseyin Efendi'nin Tuhfetü'l-Erîbî'n-Nâfia lî'r-Rûhânî ve't-Tabîb*. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tombak, Süleyman Anıl (2017). *Firdevsî Rûmî'nin Süleymân-nâme'sinin 67. Cildi (İnceleme-Tenkitletli Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yurdaydın, Hüseyin (1992). *Düşünce ve Bilim Tarihi (1300-1600), Türkiye Tarihi III*. İstanbul: Cem Yayınevi.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.